

Oponentský posudek na habilitační práci JUDr. Ing. Ondrej Blažo, PhD., na téma: „Podnikatel v medzinárodnoprávnych vzťahoch. Práva – zodpovednosť - subjektivita“

1. Prijateľnosť práce k habilitačnému řízení

Předložený habilitační spis sestává z poměrně obsáhlé monografie (294 s. rkp vlastního textu + přílohy), dosud nevydaného a datovaného 2018. Některé kapitoly, jak autor sám transparentně uvádí, vycházejí z jeho již dříve publikovaných textů (časopiseckých nebo knižních). Takovýto rozsah by z pohledu praxe běžné pro obhajoby habilitačních prací na PF UK v Praze vyhovoval, předpokládám, že je to v souladu i s pravidly platnými pro habilitační práce na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Rovněž zařazení habilitačního řízení do odboru 3.4.8. „medzinárodné právo“ není problematické, protože svým obsahem práce spadá většinou do mezinárodního práva a jen zčásti do práva EU (soutěžní právo).

2. Výběr tématu, aktuálnost a metody práce

Výběr tématu zjevně odráží autorův vědecký zájem, navazuje na jeho dosavadní produkci a má vysokou aktuálnost. Potud je vše v pořádku. Ovšem název práce působí pro čtenáře na první pohled poněkud nezvykle, hlavně pak dodatek. Práce skutečně o těch třech pojmech pojednává, ovšem v trochu jiném pořadí posloupnosti a významu. Především však název neurčuje strukturu, nejde o tripartici „práva, odpovědnost a subjektivita“, ale spíše o obsáhlé (až encyklopedické) mapování různých oblastí (pododvětví) současného mezinárodního práva. Je to určitě produktivnější přístup, než by byla obecná spekulace nad subjektivitou podnikatelských (či dalších nestátních) subjektů. Autor ostatně správně uznává, že skupina nestátních subjektů je příliš heterogenní (s. 19). Ovšem do určité míry to platí i o „podnikateli“, který zahrnuje množství aktérů, od fyzické osoby až po nadnárodní společnosti. Je zřejmé, že je obtížné (ne-li vůbec nemožné) najít společnou definici pro podnikatelskou entitu v mezinárodním právu.

Na začátku každé kvalifikační práce by měl být metodologický úvod. Je v pořádku, že autor explicitně deklaruje použité metody, i když u habilitačního spisu bych očekával o něco delší a konkrétnější metodologické pojednání. Nicméně v základní, stručné podobě jsou metody uvedené, takže lze spis doporučit k dalšímu řízení.

Problém není tedy v absenci metodologie, práce dokonce formuluje i dvě výzkumné otázky (hypotézy) a cíle práce, což je velmi správné. Problém je však v určité nedotaženosti těchto východisek. Jinak řečeno, autor naznačil mnoho teoreticky velmi zajímavých (a potenciálně užitečných) přístupů, ale některé příliš neobjasnil, jinde chybí explicitní odpovědi na otázky. Mám na mysli např. otázku „transplantace“ některých právních institutů v tzv. horizontální rovině (např. mezi trestním a obchodním právem) nebo tzv. vertikálním směru (vnitrostátní právo – supranacionální právo – mezinárodní právo). Jde přitom o docela zásadní otázky, které mohou pozitivně či negativně ovlivnit vědecký přístup a výsledky práce. V některých kapitolách méně, v jiných více, ale i tam se implicitně projevují problémy a meze „transplantátů“, např. z trestního práva do mezinárodního práva lidských práv, z vnitrostátního práva do mezinárodního. Obecně řečeno, jestliže se pojem „právního transplantátu“ úspěšně používá ve srovnávací právní vědě, jeho přenos, navíc v poněkud odlišném významu, do oblasti mezinárodního práva je novým pokusem. Se všemi s tím spojenými riziky.

Ač se autor na začátku i v průběhu práce zabývá terminologií, bez definice ponechává např. pojem supranacionální (nadanárodní) právo, nebo případné odlišení od transnacionálního práva a od *lex mercatoria*. Vzhledem ke zkoumanému tématu a cílům práce (např. zda je potřebné zavedení nějaké nové formy právní úpravy pro podnikatele, s. 14) by to bylo vhodné. Větší chybou ale je, že se autor v Závěru nepokusil podat explicitní odpovědi, resp. potvrzení či vyvrácení hypotéz formulovaných v úvodu.

3. Formální stránka práce

Habilitační práce má standardní úpravu kvalifikačních prací, včetně slovenského a anglického abstraktu, předmluvy, obsahu a seznamu zkratk. Je členěná na Úvod, Závěr a třináct hlavních kapitol, které jsou dále vnitřně strukturované. Tento velký počet souvisí s velkým tematickým rozptylem, který sahá od lidských práv a mezinárodního trestního práva až po právo hospodářské soutěže (to je ovšem spíše koncepční připomínka). Čistě z hlediska struktury se mi zdají některé kapitoly ke konci práce v porovnání s ostatními velmi krátké, působící jako exkurs. Tak např. kap. 11 Podnikatel v systému Světové obchodní organizace by mohla být z hlediska svého rozsahu i obsahu spíše subkapitolou v kap. 10 (Podnikatelé a ochrana hospodářské soutěže).

Text je napsaný odborným jazykem, srozumitelně a čtivě. Práce je napsaná velmi pečlivě, téměř neobsahuje gramatické nebo jiné formální chyby. Jako velmi dobré hodnotím, že autor formuluje na konci každé kapitoly alespoň stručné předběžné závěry. Z hlediska

náležitostí vědecké práce, kterou musí být habilitační spis, je ovšem důležité, že práce obsahuje velmi rozsáhlý a dobře strukturovaný seznam literatury, smluvních pramenů a judikatury. Samotný seznam použité literatury je více než dostatečný (zahrnuje práce především v anglickém, částečně i v německém, českém a slovenském jazyce). Vzhledem k množství dotčených oblastí práva a dostupnosti pramenů je to logické. A ze stejného důvodu je také pochopitelné, že tam některé práce chybějí, což ale oponent právě proto nebude v tomto posudku vytýkat.

4. Obsahová stránka práce

První část práce se zabývá teoretickými přístupy k subjektivitě podnikatele v mezinárodním právu veřejném. Ač lze respektovat autorův názor o překonání státocentrického přístupu a demokratizaci mezinárodního práva, určité problémy tu zůstávají. Nejde jen o nejednotnost nauky mezinárodního práva (která je ostatně nanejvýš pomocným pramenem), ale o nejednotnost konceptu „podnikatele“ a roztržštěnou úpravu v různých oblastech mezinárodního práva. Z praktického hlediska nejde jen o „intelektuální posun“, ale spíše o to, zda tvůrci mezinárodního práva (ve smluvních a jiných pramenech) poskytnou některé entitě přímá práva a povinnosti, případně i procesní prostředky k jejich uplatňování.

Kap. 2 je extrémně krátká a věcně souvisí a kap. 3. Ta popisuje podnikatele jako beneficentia mezinárodněprávní ochrany lidských práv, a to jak v systému OSN, tak v regionálních systémech. Zde se právě potvrzuje ta jistá roztržštěnost. Pouze EÚLP (a možná Africká charta lidských práv a práv národů) umožňuje chránit (vedle fyzických osob) také lidská práva podnikatelů – právnických osob. Díky judikatuře ESLP je ten systém rozpracovaný jen v Evropě. Autorovo rozlišení hmotného subjektivního práva a procesního mechanismu ochrany je sice teoreticky možné. Ale i když vezmeme za základ (při fragmentaci smluvních mechanismů) Všeobecnou deklaraci lidských práv, její text neřeší otázku, zda mají právnické osoby tam uvedená hmotná lidská práva.

Jednou z nejdelších a zároveň nejkomplikovanější částí je kap. 4, která se zaměřuje na odpovědnost podnikatelských subjektů za porušování lidských práv a zločiny proti lidskosti. Již toto spojení dvou oblastí může vyvolávat určité koncepční problémy, protože ne každé porušení lidských práv dosahuje závažnosti zločinů podle mezinárodního práva. A také ne každá odpovědnost za jejich porušení musí mít nutně povahu mezinárodní trestní odpovědnosti osob za zločiny, které řeší Mezinárodní trestní soud, popř. jiné mezinárodní tribunály. Závěr, že neexistence mechanismu v současném mezinárodním právu neznamená, že podnikatelé

nemají odpovědnost, je poněkud zjednodušený. Odpovědnost (substantivní) je sice třeba odlišit od procesních mechanismů k její realizaci, ale nikoli od právního základu, který musí být v normách mezinárodního práva. Individuální trestní odpovědnost za zločiny proti lidskosti (a další mezinárodní zločiny) se může uplatnit před vnitrostátními soudy, nebo před mezinárodními tribunály, ale to nijak neimplikuje trestní odpovědnost právnických osob. V této kapitole se také nejvíce objevuje využívání metody „transplantace“. Autor přejímá a kombinuje (z části literatury, některých národních jurisdikcí, zejm. USA, popř. rozhodnutí mezinárodních trestních tribunálů) určité standardy a formy trestného účastenství, např. společný zločinný podnik (*joint criminal enterprise*), spolčení (*conspiracy*), apod. Ne vše je ale obecně přijímané a přenositelné např. z amerických soudů k MTS a *vice versa*, o přenosu do kontinentálních právních řádů (slovenského, českého aj.) ani nemluvě. Problematické také může být přenášení trestněprávních standardů pro účely civilní odpovědnosti.

Otázka civilní odpovědnosti (odškodnění) za porušování lidských práv je také důležitá, ale s výjimkou svého druhu adhezního řízení podle ŘS MTS jde o institut zcela odlišný od mezinárodní trestní odpovědnosti. Ač lze *de lege ferenda* tvrdit, že by podnikatelé měli mít na základě účastenství též odpovědnost za konání státních orgánů, v praxi tomu tak zpravidla není. Naopak častější je hypotéza přičitatelnosti a odpovědnosti státu (podle EÚLP, AÚLP) za porušování lidských práv soukromými podnikatelskými osobami.

Další kapitola (5.) se zabývá oblastí velmi odlišnou od trestního práva, ale neméně důležitou: odpovědnost podnikatelů za porušování životního prostředí. Kapitola je to podstatně stručnější, spíše přehledová, ale občas se pouští do teoretických úskalí. Zde se ukazují jisté omyly či zjednodušující závěry. Nejsem si jistý, že „odpovědnost za poškozování životního prostředí je zatím nejvíce propracovanou oblastí mezinárodního environmentálního práva, které se vztahuje na podnikatelské aktivity“. Ale především kapitola nedostatečně rozlišuje 3 různé instituty: odpovědnost států (*State responsibility*), absolutní či striktní odpovědnost (*international liability*) a občanskoprávní odpovědnost (*civil liability*). Jen na okraj lze poznamenat, že princip „znečišťovatel platí“ se vůbec netýká odpovědnosti států.

Naproti tomu další kapitola (6.) je v kontextu práce očekávatelná a cenná, zde autor dobře zachytil pokusy o regulaci (včetně *soft law*) podnikatelů, zejména pak kodexů chování nadnárodních společností a řídicích zásad OSN o podnikání a lidských právech.

Velmi specifická je kap. 7, která se se věnuje podnikatelské činnosti z hlediska práva ozbrojených konfliktů, takže by mohla být základem samostatné studie. Platí to tím spíše, že jejím hlavním cílem je popis a vznikající právní režim soukromých vojenských a bezpečnostních společností. Poněkud obecnější povahu a nevyužitý potenciál má kap. 8, která

opět spíše přehledovým způsobem ukazuje na problém podnikatele jako objektu cílených ekonomických sankcí (OSN, EU). Jde o velmi relevantní problematiku, autor dobře popisuje vznik problému, který si nakonec vynutil vytvoření mimosoudního mechanismu OSN (Ombudsperson). Zřejmě by zde mohla být podrobnější analýza a teoretická reflexe vyvíjející se judikatury soudních orgánů EU (více fází a rozhodnutí ve věci Kadi) a Rady Evropy.

Kapitola 9 pod lakonickým titulem „Investičné zmluvy“ se zaměřuje na ochranu investic, a jak na základě kontraktů, tak na základě smluv (zejm. BITs), toto rozlišení je z pohledu mezinárodního investičního práva a arbitráže velmi podstatné. Oceňuji, že se autor dostal i aktuálnímu vývoji (CETA) a dnes hodně diskutovanému problému práva na regulaci.

Poslední dvě kapitoly spolu úzce souvisejí, protože se zaměřují na ochranu hospodářské soutěže z pohledu regionální organizací i WTO. Ač na rozdíl od investičního práva, soukromé podnikatelské entity jsou spíše objektem než subjektem právní úpravy, kapitoly jsou přehledné, přinášejí podstatné a někdy nové informace. Otázkou však zůstává, zda lze definici podnikatele zavedenou evropským soutěžním právem přenést jako obecnou do mezinárodního práva?

Celá práce je pak završena poměrně stručným, ale velmi důležitým Závěrem, který navíc obsahuje úvahy o možném budoucím vývoji regulace podnikatelských aktivit. Oba aspekty jsou tak důležité, že by se určitě zasloužily větší prostor. Závěr *stricto sensu* by měl přinést přece jen o něco delší shrnutí hlavních poznatků práce. Druhá část by pak mohla být věnována úvahám o dalším vývoji a návrhům *de lege ferenda*. Do jisté míry část závěrů supluje již přechodí dvě krátké kapitoly o definici podnikatele a jeho účasti na normotvorbě. Právě zde jsou skryté některé závěry, které jsou zajímavé, ale občas problematické. Působí trochu jako příliš uspěchaná syntéza provedená na základě dílčích pramenů?

5. Otázky a připomínky oponenta

Některé důležité připomínky byly obsažené již v sekci věnované metodologii a obsahové stránce práce. Klady práce jsou především ve výběru náročného, v domácí literatuře téměř nezpracovaného tématu a také šíři záběru. Autor shromáždil a analyzoval skutečně veliké množství pramenů a odborné literatury. Jeho síla je v některých konkrétních oblastech, ke kterým má blíže, např. otázky společenské odpovědnosti podnikatele, ekonomických sankcí, investic, nebo práva hospodářské soutěže.

Na druhé straně hlavní problém práce vyplývá z příliš velkého věcného záběru, který zahrnuje témata vhodná pro několik monografických studií. To neumožňuje vždy dosáhnout cílů. Určité slabiny jsou pak, jak již bylo řečeno, v teoreticko-metodologickém ukotvení práce.

Problematické se jeví, jak občas autor pracuje s některými koncepty obecného mezinárodního práva, jako jsou normy *jus cogens*, závazky *erga omnes*, různé typy odpovědnosti, apod.

Pro účely obhajoby doporučuji, aby habilitant reagoval též na otázky:

- 1) Lze hovořit o „normách erga omnes“, v jakém smyslu? Není určitý rozdíl mezi normami *jus cogens* a závazky *erga omnes*?
- 2) Mnohé mnohostranné mezinárodní smlouvy (proti financování terorismu, organizovanému zločinu, korupci, atd.) předvídají odpovědnost právnických osob. Jde o harmonizaci vnitrostátního trestního práva, nebo o skutečnou mezinárodní odpovědnost, jako je tomu u zločinů v jurisdikci MTS?
- 3) Jaké jsou možné právní nástroje k překonání jednostranné povahy mezinárodního investičního práva a investiční arbitráže (práva investorů a povinnosti států)?
- 4) Z hlediska účasti podnikatele na mezinárodní normotvorbě, považuje autor *lex mercatoria* za součást mezinárodního práva?

6. Závěrečné hodnocení

I přes určité připomínky se domnívám, že uchazeč svým spisem prokázal způsobilost k vědecké práci a znalost zkoumané právní problematiky do té míry, aby bylo možné doporučit habilitační práci k dalšímu řízení. Proto ji doporučuji a v případě úspěšné obhajoby, včetně vypořádání se s navrženými otázkami, jsem připraven podpořit návrh, aby byl JUDr. Ing. Ondřej Blažovi, PhD., udělen vědecko-pedagogický titul „docent“.

V Praze dne 19.10.2018

Prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.